

Na sklonku r. 1973 sa objavil v našich knižkupectvách pod názvom *K otázkam metodológie vied* — výber statí sovietskych autorov — filozofov, logikov a metodológov, ktorý pripravili do tlače V. Černík a J. Viceník. V Sovietskom zväze vychádza v posledných desaťročiach veľké množstvo knižných publikácií i časopiseckých štúdií s metodologickou problematikou, a preto zostavovatelia stáli pred ťažkou úlohou. State zborníka majú však svoje logické usporiadanie i nadväznosť od historicko-filozofických cez formálnologické až k špeciálnym metodologickým statiam vo vlastnom zmysle slova a ich autormi sú takmer bez výnimky známi sovietski filozofi, logici a metodológovia.

Po krátkej úvodnej poznámke nasleduje obsiahla štúdia, v ktorej zostavovatelia analyzujú vývin a súčasný stav sovietskej filozoficko-metodologickej problematiky, výskumu a publikačnej činnosti. V. Černík a J. Viceník ukazujú rozmanitosť skúmaných problémov i rozdielne stanoviská a prístupy autorov, čo dokladajú početnými bibliografickými poznámkami a rozsiahlym zoznamom literatúry na konci knihy. Čitatelia, ktorí sústavnejšie sledujú ruch na tomto úseku, vedia, že nielen v Sovietskom zväze, ale aj v niektorých iných socialistických krajinách prebiehali diskusie a výmeny názorov vyplývajúce z odlišnosti dialektického a formálnologického prístupu. Charakter práce vedie formálneho logika k tomu, že sa pomocou svojho aparátu snaží podať presnú analýzu daného fragmentu vedeckého jazyka. Menej pozornosti venuje už vývinovým premenám skúmanej oblasti a jej súvislostiam s ostatnými oblasťami. Tento aspekt však patrí už do kompetencie filozofa dialektika. Prelínanie uvedených prístupov sa výrazne prejavuje aj vo viacerých príspevkoch zborníka, dokonca aj u toho istého autora.

Ako prvá zo sovietskych prác je zaradená stať u nás známeho filozofa E. V. Ilienkov a. Jeho štúdia pod názvom *Predmet logiky ako vedy v novej filozofii* (I. časť) má historicko-filozofický charakter; analyzuje náhľady Descartesa, Hobbesa, Leibniza, no najmä Kanta na predmet, povahu a problémy logiky. Autorov výklad je hutný a v niektorých otázkach po novom interpretuje formulácie uvedených známych filozofov. Podľa názvu state by čitateľ očakával, že autor bude sledovať problém až do súčasnosti. Ilienkov však svoju prvú stať končí Kantom a náhľady logikov a filozofov neskorších období už ďalej nesleduje.

Aj problematika jeho druhej štúdie pod názvom *K dejinám otázky predmetu logiky ako vedy* je užšia, než by čitateľ podľa nadpisu očakával. Celá štúdia je venovaná rozboru Heglových názorov na myslenie. Ilienkov vyzdvihuje Heglov postreh, že sila myslenia sa neprejavuje len v reči a v podobe učených traktátov, ale aj cieľavedomej činnosti ľudí, vo vytváraní a používaní pracovných nástrojov, techniky, politických organizácií, štátu atď. Oproti pomerne rozšírenému spôsobu chápania myslenia ako prevažne subjektívno-psychickej činnosti Ilienkov v zhode s Heglom zdôrazňuje produktívny a objektívny charakter myslenia. Táto myšlienka je do veľkej miery prijateľná. Ostáva však otvorená otázka, ako v takejto koncepcii vysvetliť omyly a rôzne falošné, skutočnosti nezodpovedajúce náhľady. Ilienkov ponechal aj otázku vzťahu logiky a myslenia. Tejto otázke by sa v stati žiadalo venovať dôkladnú pozornosť aj vzhľadom na známy Heglov výrok, že logika neučí myslieť, tak ako ani fyziológia neučí tráviť.

V článku nedávno zosnulého P. V. K o p n i n a pod názvom *Logika vedeckého poznania* sa poukazuje na význam kategó-

rií v ľudskom myslení. Ďalej sa autor zamýšľa nad otázkou, či je logika kánonom, alebo organonom myslenia. Jeho odpoveď vyznieva v tom zmysle, že logika je nástrojom, inštrumentom vedeckého myslenia, no súčasne má aj normatívny prvok. Spôsoby uvažovania, ktoré sa osvedčujú pri riešení istých problémov, sa mechanizmom transferu aplikujú aj pri riešení ďalších podobných problémov. Poslednú časť svojej štúdie venuje Kopnin aktuálnym otázkam súčasného vedeckého výskumu, najmä úlohe logiky v tvorivom myslení a jej vzťahu k heuristike.

Autorom krátkej state *O možnostiach logickej analýzy vedy* je známy logik A. A. Zinoviev. S príznačnou koncíznosťou podáva svoje náhľady na uvedenú tému; ukazuje hranice aplikácie matematickej logiky na skúmanie vedeckých poznatkov, problémov a nemožnosť jej úplnej izolácie od výrazov prirodzeného (bežného) jazyka. Podobne vyznieva jeho náhľad na používanie logických kalkulo, keď zdôrazňuje, že im obyčajne predchádza predbežný obsahový výskum, inakedy zas je logika pod tlakom nových poznatkov a skúseností prinútená modifikovať niektoré svoje kalkuly. Zinoviev — popredný predstaviteľ formálnej logiky v Sovietskom zväze — sa vyhýba absolutizovaniu prostriedkov a metód matematickej logiky. Svedčí to o spomínanom prelínaní dialektického a formálnologického prístupu k analyzovaným otázkam aj u autorov, ktorí pracujú ako špecialisti vo formálnej logike.

Autor nasledujúcej štúdie V. S. Švyriov v svojich prácach už mnoho rokov kriticky rozoberá koncepcie pozitivismu. Aj v stati pod názvom *Analýza vedeckého poznania v súčasnej „filozofii vedy“* vychádza z neúspešných pokusov pozitivismu interpretovať povahu a funkciu teoretických pojmov vo vedách a všimá si náhľady tých amerických a anglických autorov, ktorí sú v opozícii voči pozitivismu. V druhej časti článku sa Švyriov zaoberá koncepciami skupiny oko-

lo T. Kuhna (v knihe sa nesprávne uvádza ako Cuhn), I. Lakatosa, P. Feyerabenda a ďalších, ktorí si všimajú historické a sociálne faktory vo vývine vedy a namiesto formálnych analýz pozitivismu vyzdvihuje vývinové a obsahové momenty.

Krátky článok M. V. Bakuriju pod názvom *O dialektickologickej povahe spôsobu definovania kategórií* nebol pôvodne napísaný so zameraním na metodologické problémy konkrétnych vied. V článku sa uvažuje o usporiadanosti kategórií, o otázke ich koordinácie, prípadne subordinácie; autor zaujíma stanovisko k otázke, o ktorej sa v sovietskej filozofii v minulosti hodne diskutovalo.

Článok M. V. Bakuriju uzatvára prvú polovicu príspevkov s prevažne všeobecne filozofickým zameraním. Ďalšia časť zborníka má už špeciálnejší charakter a viac sa v nej používa aj symbolika matematickej logiky. V tejto skupine príspevkov je na prvom mieste článok J. K. Vojšvilla *Pojem ako forma myslenia*. Hoci sa o problematike pojmov popísalo už mnoho, Vojšvillo prináša nový pohľad na vymedzenie podstaty a funkcie pojmov, na otázku ich obsahu, rozsahu, pravdivosti, resp. nepravdivosti. V článku sa venuje pozornosť najmä niektorým matematickým pojmom. Stať sa vyznačuje presnou argumentáciou a premyslenými formuláciami.

Obdobnými črtami sa vyznačuje aj rozsiahla štúdia známeho logika a metodológa A. I. Rakitova pod názvom *O povahe empirického poznania*. Prvá časť jeho analýzy je venovaná jazykovej problematike logického skúmania poznania a podáva prípravu na riešenie v nadpise uvedeného problému. V druhej časti príspevku, ktorá predstavuje ťažisko nastoleného problému, prináša Rakitov oproti pozitivistickým koncepciám empirického poznania niektoré nové argumenty a myšlienky. Napríklad myšlienku, že každé pozorovanie vyžaduje istý čas a podmienky, že výsledky pozorovania sa ďalej spracúvajú indukčnými postupmi a štatistic-

kými metódami, dáva reálnu možnosť prekonať úzke pozitivistické chápanie skúsenosti a verifikácie.

S pozitivistickými náhľadmi sa kriticky a tvorivo vyrovnáva aj J. N. Soloduchin. Jeho článok *Logická analýza pojmu vedeckého zákona* venuje hodne pozornosti formálnologickým aspektom, no neostáva iba pri nich. V druhej časti článku sa autor zaoberá univerzálnosťou nomologických výrokov a problémom reálnej nevyhnutnosti. Osobitnú pozornosť venuje najmä náhľadu, že vedecké zákony sú čisto jazykové tvrdenia, ktoré nič nehovoria o mimojazykových faktoch a koncepcii, ktorá stotožňuje logickú nevyhnutnosť a analytickú pravdivosť. Proti týmto náhľadom namietajú, že vedecký zákon sa vyznačuje faktickou pravdivosťou, určitým miestom a funkciou v systéme vedeckej teórie (s. 176—77).

Z veľkého množstva článkov a publikácií, ktoré v Sovietskom zväze vychádzajú v oblasti systémovo-štruktúrneho výskumu, zaradili zostavovatelia do zborníka spoločnú stať V. N. Sadovského a E. G. Judina pod názvom *O špecifickosti metodologického prístupu ku skúmaniu systémov a štruktúry*. Autori tu analyzujú z uvedeného hľadiska poznávaciu situáciu, predmet skúmania, empirickú oblasť a vyslovujú viaceré nové pohľady na uvedenú problematiku.

Známy sovietsky logik D. P. Gorskij sa vo svojom krátkom článku *O vzťahu exaktnosti a neexaktnosti v exaktných vedách* zaoberá aj problémom formalizácie. Gorskij prichádza trochu inými úvahami a akoby z inej strany k podobným záverom ako Zinoviev. Konštatuje, že kaž-

dá exaktnosť, každá formalizácia je relatívna; veda sa vcelku vyvíja obsahovo a jej vývin je dialekticky rozporný. Gorskij — podobne ako Zinoviev — spája formálnologický prístup s dialektickým.

Štúdia A. V. Slavina pod názvom *Gnozeologická analýza pojmu „nový poznatok“* tematicky nadväzuje na otázky, ktorými sa zaoberá vo svojom príspevku aj V. S. Švyriov. Slavin sa však sústreďuje predovšetkým na vznik nových poznatkov vo fyzike. Podrobne si všima najmä vývin Planckových náhľadov na žiarenie tzv. absolútne čierneho telesa, na objavenie myšlienky nespojitého vyžarovania energie a tým zrodu kvantovej teórie.

Na konci knihy je uvedený obsiahly bibliografický obsah sovietskych prác o otázkach dialektiky, logiky a metodológie vied za roky 1960—1970. Pri slovenskom prepise niektorých údajov však rod zámena nezodpovedá rodu podstatného mena. Ako príklady uvediem údaje (26): Istina i jeho (!) kriterij (102), Naučnaja abstrakcija i jeho (!) vidy. (Takýchto drobných nedopatrení je v bibliografii viac.)

Celkove zborník znamená prínos do našej filozoficko-metodologickej literatúry. Odborníkom poskytuje mnoho podnetov do ďalšej práce v oblasti dialektiky, logiky a metodológie vied a pre tvorivú konfrontáciu s našou pôvodnou tvorbou. Študentom a širokej verejnosti poslúži ako vhodná príručka aj ako pomerne reprezentatívna ukážka sovietskej práce v tejto oblasti.

Július Švihran

ZÁPADOEURÓPSKA FILOZOFIA 18. STOROČIA

I. S. NARSKIJ, *Zapadovropejskaja filosofija XVIII veka*, Moskva 1973, 302 strán.

Význam dejín filozofie pre vlastný vývin filozofie je nepochybný. Preto výskum širokej oblasti histórie filozofického

mýslenia, jeho výsledky a oboznamovanie sa s nimi je stále dôležitou súčasťou ďalšieho rozvíjania filozofického mýslenia.